

FYRA FARLIGA BREV

Av Diego Carlström

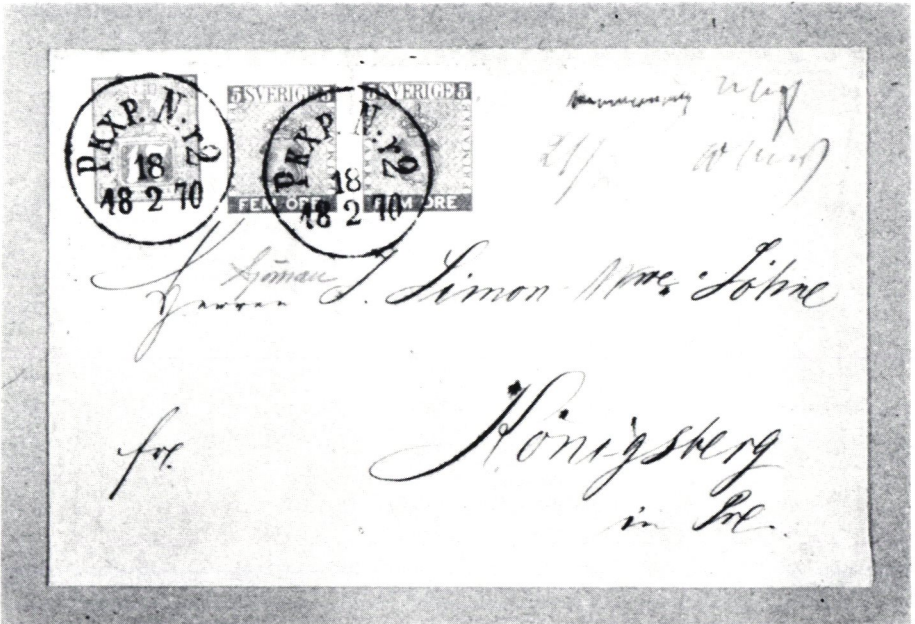
Institutionen för medicinsk fysik, Karolinska institutet.

Följande framställning är i stort sett ett utdrag ur ett föredrag som för första gången hölls vid Stockholms filatelistsällskaps sammanträde den 30 november 1977. Det svart-vita bildmaterialets kvalitet har tyvärr blivit lidande av den omfotografering som har måst göras från föredragets färgdiapositiv.

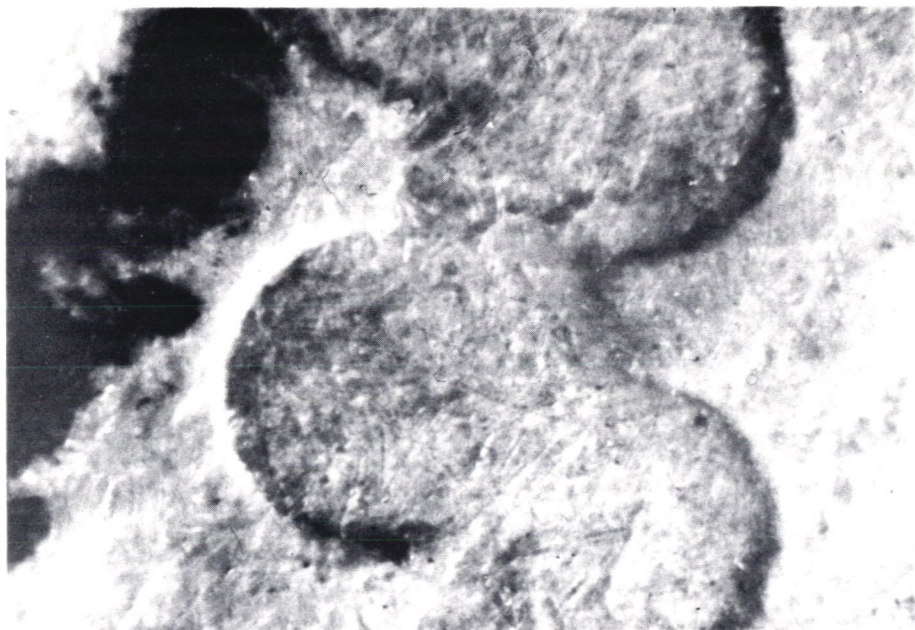
Det hände sig en gång – så börjar många vackra sagor – att en grek sprang spritt naken genom Syrakusas gator ropande: »Eureka! Eureka!». Genom denna händelse, som enligt traditionen utspelade sig för c:a 2225 år sedan, utannonserades på ett ganska okonventionellt sätt en stor vetenskaplig upptäckt. Vem var då den streakande greken och vad har hans upptäckt med frimärken att göra? Greken hette Arkimedes (287–212 f Kr) en av alla tiders störste experimentalfysiker och matematiker. Av kung Hieron II som vid den tiden regerade i Syrakusa hade Arkimedes fått en svår nöt att knäcka. Kung Hieron hade låtit tillverka en krona av gediget guld men av någon anledning började han misstänka att guldsmeden fuskat och drygat ut guldet med silver. Arkimedes som stod högt i gunst hos kungen anmodades att hitta på en metod med vilken han utan att förstöra kungakronan skulle kunna konstatera om den var falsk eller äkta. När Arkimedes tog sig ett bad slog det honom plötsligt hur han skulle lösa problemet. I badet kom han nämligen på hydrostatikens första sats som säger att en kropp förlorar lika mycket i vikt som den undanträngda vätskemassan väger. Vid upptäckten av detta fysikaliska samband (Arkimedes princip) blev han så upprymd att han inte ens brydde sig om att klä på sig utan sprang genom gatorna med ropet: »Jag har kommit på det! Jag har kommit på det!» Metoden var funnen, kronan befanns enligt sägnen vara falsk. Vad som hände med guldsmeden däremot förtäljer inte historien. Hur som helst var detta den allra första gången som en non-destruktiv metod dvs en icke förstörande undersökning tillämpades för att avslöja en förfalskning.

Den moderna vetenskapen förfogar över en ansenlig arsenal av non-destruktiva analysmetoder och det är bara sådana som bör komma i fråga i filatelistiska sammanhang. De har hittills använts i högst begränsad omfattning och enligt min mening är det på tiden att man börjar utnyttja objektiva undersökningar när det gäller att avslöja förfalskningar inom den filatelistiska sfären. Förfalskningar uppträder i stort sett inte förrän vinstintressen kommer in i bilden och förfalskarnas insatser står i allmänhet i ett direkt proportionellt förhållande till vinsten. För det mesta kan en duktig filatelist

avslöja förfalskningar med de medel som han vanligen förfogar över dvs ett stort filatelistiskt kunnande, äkta jämförelsematerial samt enklare tekniska hjälpmedel såsom lupp, analyslampa, tandningsmätare etc. Eftersom något så när yrkeskunniga förfalskare har samma medel till hands kan de faktiskt åstadkomma objekt som passerar ut på marknaden och därvid t o m kan bli försedda med äkthetsintyg. Nu är det emellertid så att en förfalskare, hur yrkesskicklig han än må vara, *aldrig* kan åstadkomma en helt perfekt produkt, åtminstone inte när det gäller frimärken. Hur skall han t ex vid tryckning av frimärken (Sperati m fl) kunna framställa en tryckfärg som inte bara till utseendet (även i UV-ljus) liknar originalets utan även är korrekt vad beträffar färgpigmentets sammansättning? Några detaljerade upplysningar om vilka olika färgpigment som använts vid tryckning av våra äldre frimärken finns inte att tillgå vare sig i handböcker eller arkiv. Men, det finns faktiskt numera ytterst sofistikerade fysikaliska analysmetoder med vilka man verkligen kan fastställa vilka färgpigment som kommit till användning. Sådana metoder utnyttjades fö vid undersökningen av den gula treskillingen (se Sven Åhmans bok: »Den gula treskillingen» Skogs, Trelleborg 1975). När det gäller frankerade brev blir falsifikaten svårare att avslöja, en förfalskare använder sig då med fördel av äkta frimärken och behöver bara framställa till utseendet trovärdiga brev försedda med nya eller kompletterade stämplat. Med modern foto- och klicheringsteknik är det både billigt och enkelt att åstadkomma nära nog perfekta stämplat.

Översiktssbild av Brev I frankerat med ett 17 öre grå, liggande lejon plus ett par 5-öresfrimärken, vapentyp II. Observera att månadssiffran i stämplatarna står på samma nivå som årtalsciffrorna.

Mikrofoto av området mellan 17-öres (till vänster) och 5-öres (till höger) frimärkena på Brev I. En stor ansamling klart lim syns på 17-öresfrimärkets tand i centrum av bilden. Limmet sträcker sig ut på brevpappret halvvägs mot femöresfrimärket.

Brevförfalskningarna blir därför i dagens läge säkert de mest förrädiska av alla filatelistiska objekt.

När jag genom stämpelexperten civilingenjör Curt Haijs förmedling blev anmodad att undersöka några brev – alla av utomordentlig skönhet – var det med stor tvekan jag åtog mig uppgiften. Den fysikaliska analysutrustning som finns på Institutionen är nämligen inte byggd för större föremål än enstaka frimärken. Jag skulle sålunda varken kunna registrera röntgenbilder eller röntgendifraktionsmönster eller använda annan avancerad apparatur. Med olika sorters mikroskop samt en förstklassig fotoutrustning till hands tyckte jag ändå att det inte kunde skada att med dessa enkla medel se efter om det fanns något onormalt med breven. Det rörde sig om fyra stycken (Brev I–IV) från samma utländska källa och alla försedda med Sjömans äkthetssignatur. Samtliga saknade innehåll.

Brev I. Det första brevet är adresserat till Herren J. Simon-Mme Söhne, Königsberg in Pre(ussen) och är frankerat med ett 17 örc grå, liggande lejon plus 5 + 5 öre vapentyp II. Frimärkena är stämplade med postkupéexpedition N:r 2 den 18 februari 1870. Som framgår av Fig I:A är det ett verkligt praktobjekt. På brevets nedre vänstra hörn står en anteckning »frc» uppenbarligen skriven med samma stil och samma bläck som adressen. I brevets övre högra hörn finns dessutom några noteringar, bl a ett datum 21/2,

Superposition av de båda stämplarna på Brev 1. De är samsade så att perfekt passning skett för »r 2». Övriga bokstäver och siffror visar då dålig överensstämmelse. Observera avsaknad av punkt efter »2».

Pkxp-stämpel N:r 2 av samma typ som på Brev 1 men avstämplad 34 dagar senare. Distinkt punkt efter 2:an, inget rambrott snett ovanför »N» samt månadssiffran ej i nivå med årtalssiffrorna.

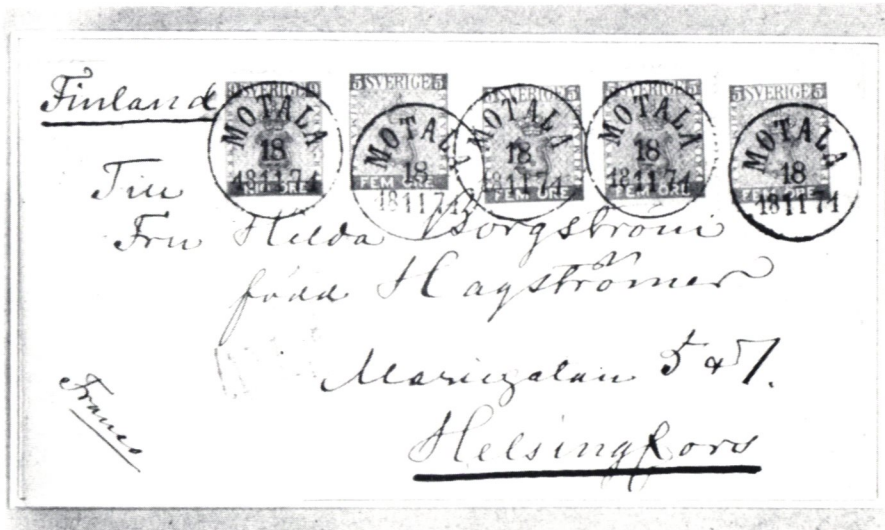
skrivna med ett annat bläck men ovanför dessa siffror finns en oläslig anteckning som är så gott som utplånad, antagligen med hjälp av bläckvatten. Denna anteckning är sedan överklottrad med helt annorlunda brunt bläck. På brevet baksida finns ytterligare anteckningar och stämplat. För blotta ögat ser allt perfekt ut.

Femörespåret är antingen hopsatt av två märken eller också har paret varit svårt vikt i perforeringen innan det sattes på brevet. I övre delen av paret ligger nämligen tänderna om lott medan de nedersta tandbryggarna är avbrutna. I mikroskop ser man redan vid måttlig förstoring att det finns onormalt rikligt med ett gulaktigt, klart lim längs hela perforeringen som förenar de båda 5-öresfrimärkena. Detta lim går långt upp på framsidan av det vänstra femöresfrimärket. Till utseendet alldeles likadant lim finns också i 17-öresmärkets överkant nära högerhörnet. Vid detta frimärkes högerkant däremot, invid tredje och fjärde tanden nedifrån, finns rikligt med ett vitt, halvgenomskinligt klister som delvis täcker en av tänderna (Fig I:B). Vilket sorts originalgummi ett 17 öre grå skall ha är mig obekant men att detta frimärke inte var försett med två olika sorters gummering är helt säkert!

De två stämplarna på frimärkena är påfallande lika, de har samma brott upptill i ramen och texterna ser identiska ut. Det är emellertid mycket svårt för det mänskliga ögat att upptäcka små skillnader i placeringen av detaljer inom två nära nog identiska, fristående objekt. Efter noggrann avfotografering och uppförstoring (5–10×) på genomskinlig, krympfri plastfilm i exakt samma skala kan däremot en precis jämförelse göras. På Postmuseum använder man sig vid stämpelundersökningar av en liknande metod, man ritar av stämpeln i naturlig storlek på smörpapper eller plastfilm eller gör direkta fotostatkopior på genomskinligt material. Noggrannheten blir då givetvis något mindre men den räcker fullt ut för att särskilja olika stämpeltyper.

Lägger man två förstoringar på film av de båda stämplarna på Brev I ovanpå varandra framgår att de inte är helt överensstämmande. I Fig I:C har de två filmerna placerats så att »r» och »2» täcker varandra perfekt. Resten av trycket kommer då att bli mer eller mindre förskjutet. Det är inte den enda egendomligheten med dessa stämplat. Kring avstämplingstiden för Brev I fanns det minst tre olika typer av postkupéexpeditionsstämpel N:r 2 i bruk. Dessa skiljer sig avsevärt vad mått, textens utförande och placering beträffar men de har alla en kraftig punkt efter 2:an. Denna saknas helt på de båda stämplarna på Brev I men framträder tydligt på en avstämpling med samma stämpeltyp gjord 34 dagar senare (Fig I:D). En annan skiljaktighet är att medan månadssiffran på en äkta stämpel når tydligt nedanför årtalssiffrorna står samtliga dessa siffror på Brev I:s stämplat på nära nog samma nivå. Det är emellertid omöjligt att säga om denna placering av månadssiffran är en egenhet just för februari månad. Datum- och de två sista årtalssiffrorna var ju utbytbara och det kan tänkas

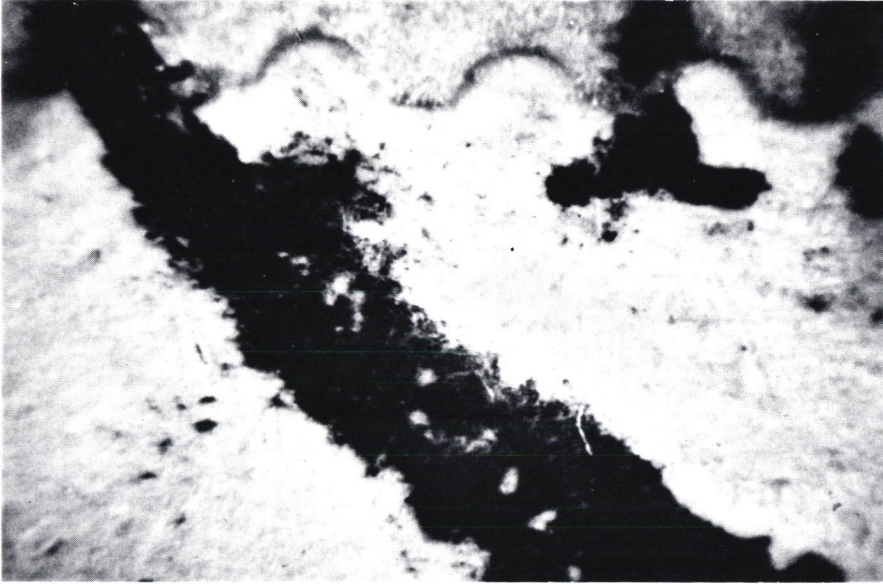
att de hamnade något olika när de låstes fast. Något jämförelsematerial från februari 1870 har ej gått att få tag i. Trots att man måste vara mycket försiktig när man bedömer stämplrar, de kan slås olika, underlagets beskaffenhet kan variera liksom mängden stämpelfärg och stämpelns allmänna kondition, måste man i föreliggande fall konstatera att de inbördes olikheterna mellan de båda stämplarna på Brev I, avsaknaden av detaljer som bör förekomma i en originalstämpel samt förekomsten av två olika sorters lim kring 17-öresmärket gör att objektet måste betecknas som en förfalskning.

Översiktsbild av Brev II frankerat med ett 9-öresfrimärke + fyra 5-öresfrimärken, vapentyp II. De senare är alla tagna från olika kartor. Lägg märke till den starkt förtjockade stämpelramen på brevpappret under århundradesiffran på märket längst till höger.

Brev II är adresserat till Fru Hilda Borgström i Helsingfors. Brevet är frankerat med 9 + 5 + 5 + 5 + 5 öre vapentyp II och avstämplat med vackra rättvända Motalastämplrar den 18/11 1871. Brevet är märkligt ur flera synpunkter. De fyra femöresfrimärkena är av olika nyanser och kommer alltså från fyra olika kartor. De är alla relativt fräscha och i god kondition om man bortser från att femöringen till höger har en tunn fläck genom hela vänstermarginalens bredd i höjd med »R» i »FRIMÄRKE». Nioöringen däremot är solkig, har slitna tänder och här och var små bruna rostfärgade fläckar. Den ser ut att ha varit med om mycket innan den hamnade på brevet. Försändelsen är överfrankerad med 1 öre. En översiktsbild av brevet ges i Fig II:A.

Jag är visserligen ingen skriftexpert men har dock ett bestämt intryck av att »Finland» är skrivet med en annan stil än adressen i övrigt. Detta är särskilt framträdande i bokstaven »d» i »Finland». Alla andra d:n är öppna och samtliga ord i adressen slutar med en uppsläng. Denna saknas på »d» i

Mikrofoto av stämpelramen under frimärket längst till höger på Brev II. Här har utförts en kraftig radering i syfte att avlägsna en hårt slagen cirkelstämpel. Delvis lösrivna pappersfibrer avtecknar sig mot stämpelfärgen.

»Finland» vilket lätt kan ses genom 9-öresfrimärket i starkt genomfallande ljus.

När man granskar 5-öresfrimärket längst till höger syns att den cirkulära stämpelramen är starkt förtjockad under »FEM». Här syns i mikroskop på brevpappret, utanför frimärket, resterna efter en hårt slagen cirkelstämpel för den enda stämpel på brevet som lämnat intryck i brevpapper eller frimärken. Resterna efter denna hårt slagna stämpel har man sökt undanröja genom en kraftig radering i brevpappret (Fig II:B). Ytterligare en högst egenartad detalj kommer fram vid mikroskopisk granskning av den andra femöringen från vänster räknat. Invid detta frimärkes nedre vänsterhorn ser man rikligt med ett vitt, nära nog genomskinligt klistret. Det är naturligt att klistret här och var ligger ovanpå och täcker adressens bläckskrift men att klistret också täcker delar av stämpelfärgen är högst anmärkningsvärt. Detta framgår kanske av Fig II:C. Figuren visar också att den del av stämpeln som går snett över »B» i adressens »Borgström» icke har normal stämpelkaraktär utan uppenbarligen är ditmålad. Vad »Motala»-stämplarna beträffar är de på 5-öresmärkena påfallande lika men den på 9-öresmärket skiljer sig från de övriga. Flaggan på ettan i århundradesiffran är både längre och mer nedvinklad än på stämplarna på 5-öresmärkena och månadssiffrorna har en aning annorlunda placering. Skillnaderna är dock antagligen för små för att man skall tillmäta dem något bevisvärde. Klart är

Mikrofoto av området mellan det första och andra femöresfrimärket (från vänster räknat) på Brev II. Ett vitt genomskinligt klister på en tand täcker uppslängningen på »B» i adressens »Borgström». På tanden nedanför täcker även klistret delar av stämpeln. Stämpelramen som går snett över »B»-slängen har inte normal stämpelkaraktär.

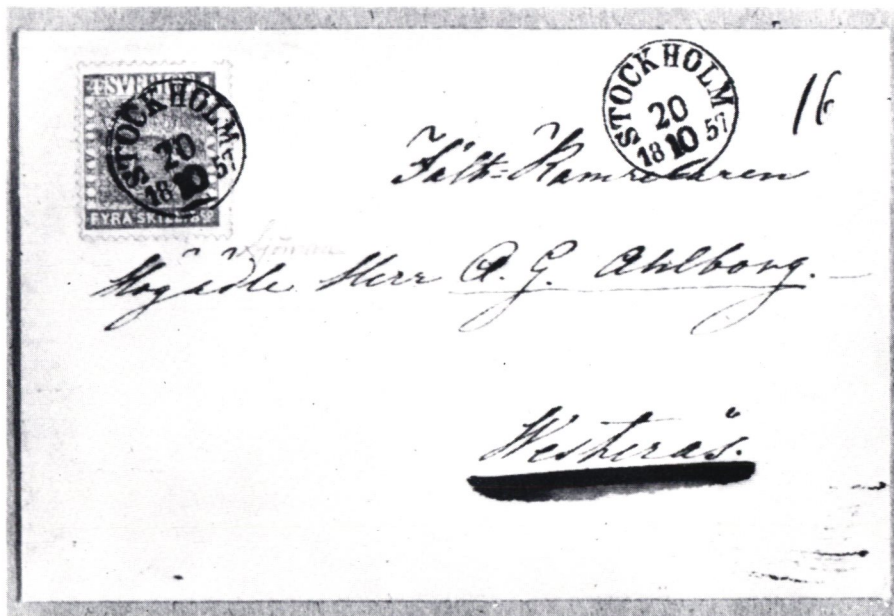
emellertid att närvaron av två uppenbara manipulationer dvs en radering i syfte att ta bort en främmande stämpel samt limrester ovanpå en av Motala-stämplarna hänför Brev II till de förfalskade brevens skara.

Det tredje brevet i ordningen, Brev III, är frankerat i sitt övre vänstra hörn med ett fyra skilling banco-frimärke av den sällsynta nyansen som räknas till turkosgruppen. Frimärket har det karaktäristiska utflutna trycket från leverans 11. Brevet som är adresserat till Herr Ahlberg i Westerås är avstämplat i Stockholm 20/10 1857. Båda stämplarna, den ena på frimärket och den andra i brevetts övre högra del, är snedställda åt samma håll. En översiktsbild av brevet syns i Fig III:A.

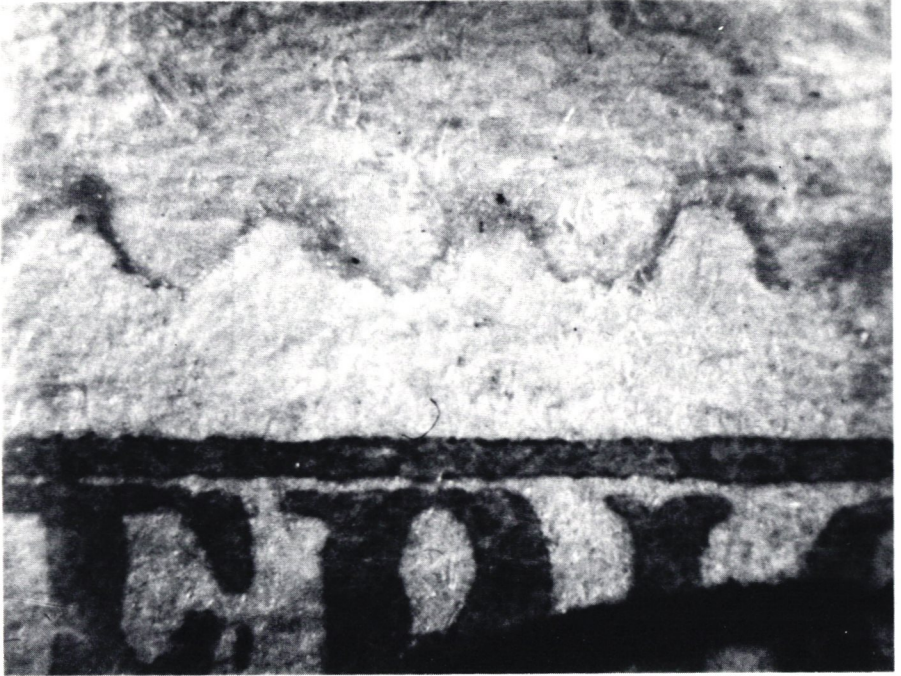
Så gott som runt hela skilling banco-märket finns rikligt med ett klart gulaktigt gummi (Fig III:B). På två ställen där stämpeln går över till brev-pappret, dvs i frimärkets högerkant, ser man i mikroskop ett klart, helt ofärgat lim i riklig mängd. På två ställen ligger limmet ovanpå stämpeln. En mängd fibrer som varken hör till frimärket eller brevetts papper sitter fast i det klara ofärgade limmet (Fig III:C). Man får omedelbart intrycket att skilling banco-frimärket pressats på plats med ett vitt läskpapper som mellanlägg, läskpappersfibrer har fastnat i det utträngande limmet. Proceduren har tydligen skett under hårt tryck (strykjärn?) eftersom frimärkets placering på kuvertet syns på baksidan i upphöjd relief. I synligt ljus, men

framförallt i ultraviolett ljus, syns en stor, rundad missfärgning av brevpappret kring hela frimärket, antagligen en fuktfläck. Dessa observationer pekar alla på att frimärket varit lossat från brevet och sedan ditsatt igen. Detta är tydligtvis ingen ovanlig procedur i filatelistiska kretsar, man lossar avsiktligt frimärken för att kunna undersöka dem och/eller för att snygga upp kuvert och frimärken var för sig, varpå allt sätts på plats igen. När det gäller ett så utomordentligt sällsynt objekt som Brev III kan man verkligen ifrågasätta äktheten. Hör frimärke och brev ihop? För att avgöra detta kan man endast förlita sig till stämplarna. Stämpelfärgens naturliga övergång mellan frimärke och brevpapper är i detta fall förstörd. Vad som återstår är att granska och jämföra stämplarna. Stämpeln på skilling banco-frimärket är en av de fyra vanligaste Stockholmsstämplarna som användes under tiden för vapentyp I. Stämpeln är lätt dubbelslagen vilket kommer bäst till synes i ramens västerperiferi liksom vid datumsiffrorna och »C» i »STOCKHOLM» där förskjutningen i samtliga fall uppgår till 0.35 mm i en rent ost-västlig riktning. Man skulle vänta sig samma typ av förskjutning i stämpelns högerkant men här föreligger en egendomlig, trekluvstämpelperiferi i riktning NO. Ett subjektivt intryck är att stämpeln på brevpappret utanför frimärkets högerkant är betydligt svartare än på frimärket, den verkar helt enkelt ditmålad. Det föreligger små skillnader mellan de båda stämplarna på brevet, 2:an i »20» och 5:an i »57» överensstämmer inte särdeles bra. Det är tyvärr omöjligt att avgöra om dessa skillnader ligger

Översiktsbild av Brev III frankerat med ett 4 skilling banco-frimärke med utflutet tryck tillhörande turkosgruppen.

Mikrofoto av delar av frimärkets på Brev III övre tandråd visande det gulaktiga, glänsande gummi som följer tänderna så gott som runt hela frimärket.

inom den normala tillåtna variationen eller inte. När det gäller Brev III går det sålunda inte att med säkerhet säga om det är äkta eller falskt. Däremot är det otvetydigt manipulerat och det finns givetvis inga som helst garantier för att frimärke och brev ursprungligen hört ihop.

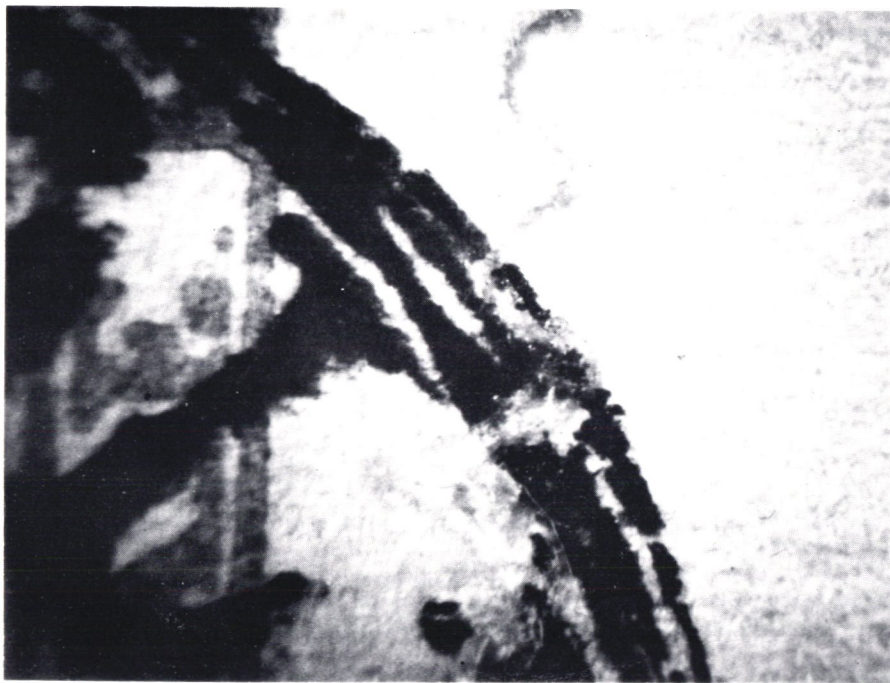
Det sista brevet, Brev IV, är adresserat till Maria Broman i Åbo och poststämplat i Westerås den 10/1 1873. Som framgår av Fig IV:A är det ett mycket vackert brev med en sällsynt blandfrankering: 20 öre liggande lejon + 30 + 6 öre ringtyp. Trots brevets litenhet har det krävt dubbelt porto (56 öre). Detta är angivet med en 2:a ovanför »Finland».

På brevets baksida finns en suddig postkupéexpeditionsstämpel av den 12 jan samt två prydliga S:t Peterburgsstämplor, från den 3:dje och 4:de jan. Dessa stämmer bra i tiden, om man håller i minnet att Ryssland då fortfarande hade den Julianska kalendern och alltså låg 12 dagar efter vår tidsräkning.

Snett ovanför till vänster om den fyrkantiga ankomststämpeln på brevets framsida finns en stor fyrkantig radering (Fig IV:B). I denna radering ser man resterna efter bläckskrift eller en stämpel. Tyvärr är det omöjligt att avgöra vad som blivit borttraderat. En annan egendomlighet är 2:an som anger att brevet frankerats med dubbelt porto. Tvåan är skriven med ett

gråaktigt bläck men dess mittstapel dessutom med ett brunt, glänsande bläck som skiljer sig från all annan skrift på brevet. De båda bläcksorterna täcker varandra så gott som perfekt men vilket bläck, det gråa eller det bruna, som använts först har ej kunnat utrönas än mindre vad denna egenartade retusch tjänar för syfte.

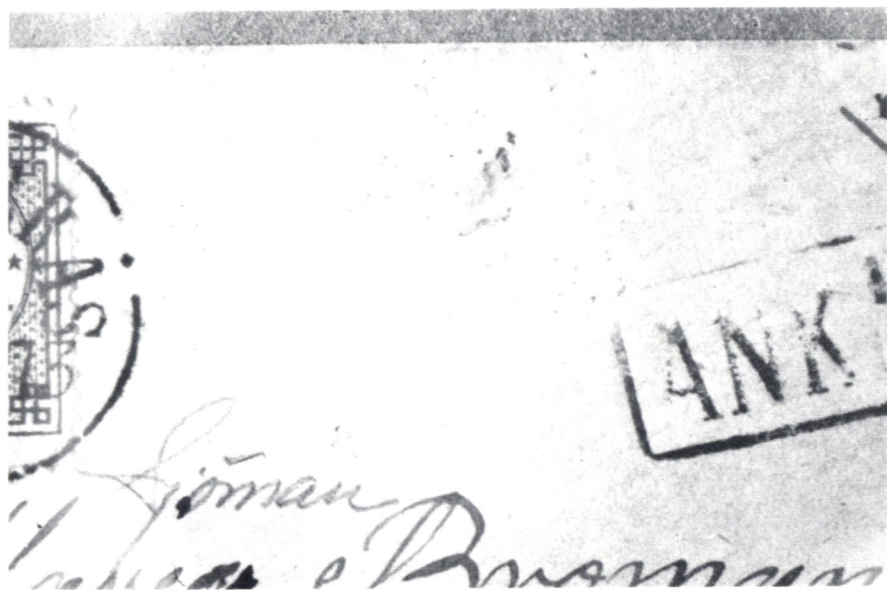
Westeråsstämpeln på frimärket längst till vänster dvs 30-öringen, skiljer sig markant från de båda övriga. För det första har den slagits hårt, nedre delen av ramen men framför allt månadssiffran är djupt präglad i frimärkspappret. Ettan tycks ha suttit högre än övriga siffror i stämpelstansen ty varken datum – eller årtalssiffrorna har gjort något nämnvärt intryck i frimärkspappret. I de två andra stämplarna, som har samma svärtning, tycks månadssiffran ha befunnit sig i nivå med övriga siffror i stämpelstansen eftersom den inte lämnat några som helst intryck i frimärkena. För det andra är stämpelfärgen på 30-öringen matt och får därför i mikroskopet ett gråaktigt, »dött» utseende. Detta kontrasterar starkt mot stämplarna på de två andra frimärkena där stämpelfärgen är glänsande svart. Det är den också på 30-öresstämpelns del som ligger utanför frimärket. Här finns ingen inprägling av stämpeln i brevpappret och stämpelfärgen verkar till sin

Detalj från den övre övergången av stämpeln från frimärke till brevpapper på Brev III. Observera den egenartade trekluvna stämpelramen som delvis verkar ditmålad. Stora mängder ofärgat, genomskinligt klistret täcker här stämpeln och främmande vita pappersfibrer sitter fast i klistret.

Översiktsbild av Brev IV frankerat med 30 öre ringtyp + 20 öre liggande lejon + 6 öre ringtyp dvs dubbelt porto vilket anges med »2» ovanför »Finland». Tvåan är skriven med ett gråaktigt, matt blått men dess mittstapel dessutom med ett brunt, glänsande blått.

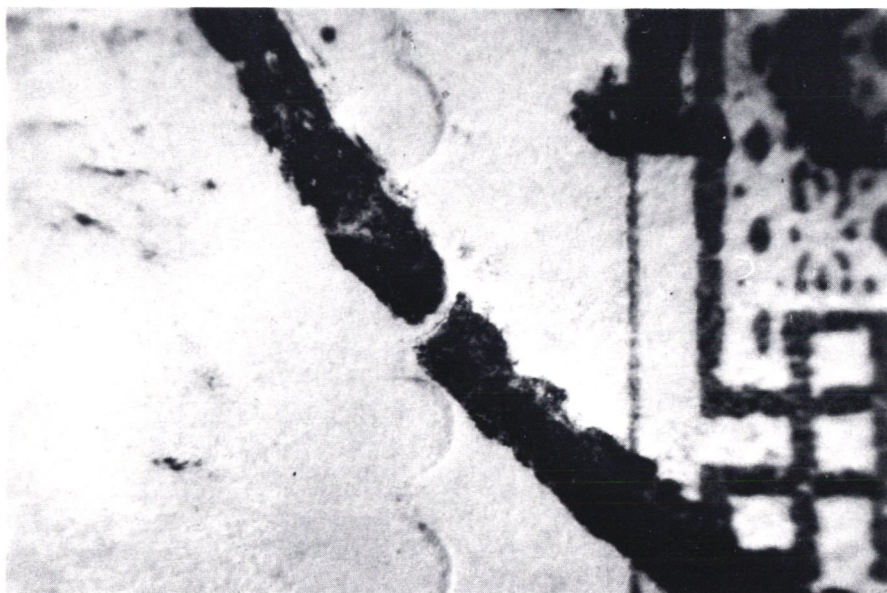

En stor fyrkantig radering på Brev IV. Raderingens nedkant sträcker sig från övre vänstra hörnet i ankomststämpeln halvvägs ned mot »a» i »Sjöman».

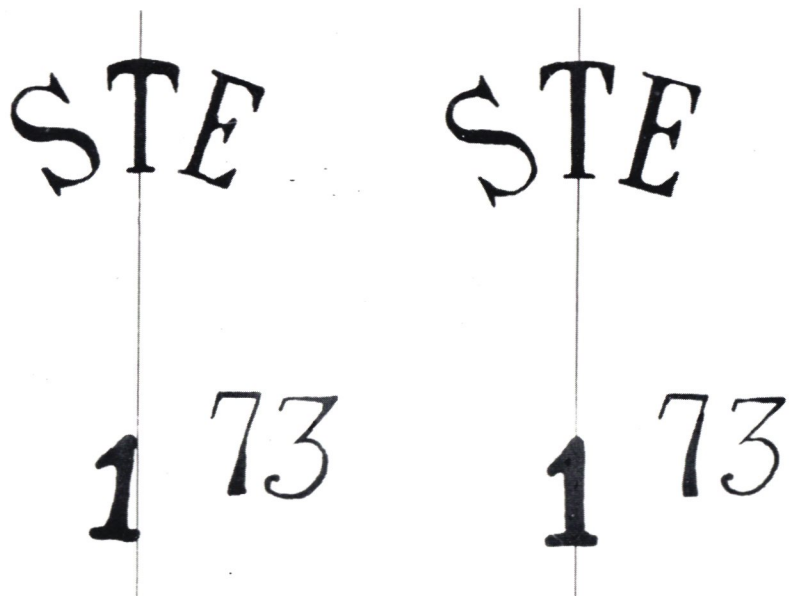
karaktär ditmålad (Fig IV:C). För det tredje är det avsevärda skillnader mellan stämpeln på 30-öringen å ena sidan och de på 20- och 6-öresfrimärkena å den andra. Detta är speciellt märkbart när det gäller månadssiffrans placering. Fig IV:D visar en noggrann tuschteckning av vissa detaljer gjord från förstoringar av stämplarna. Till vänster avbildas delar av stämpeln på 30-öresfrimärket, till höger motsvarande delar från 20- och 6-öresfrimärkena. Det finns även andra om än inte lika markanta skillnader, exempelvis mellan 3:ornas typografi.

Det är sålunda fullkomligt klart att stämpeln på 30-öresfrimärket i flera avseenden skiljer sig så mycket från de övriga att man utan vidare kan slå fast att detta frimärke inte kan ha blivit stämplat samtidigt med de båda övriga. Brevet är ett klart falsarium och frågan är om ens något av de tre frimärkena ursprungligen suttit på brevet.

Det kanske finns flera läsare av denna artikel som tycker att de argument jag framfört rör oväsentliga detaljer. En del av underligheterna på breven kan förklaras med att man försökt snygga upp dem genom raderingar o d men när det gäller så dyrbara och sällsynta objekt som de här beskrivna fyra breven måste man kräva att de är helt fria från varje slags manipulation för att kunna förklaras äkta.

Mikrofoto av 30-öringens vänsterkant på Brev IV visande stämpelövergången mellan frimärke och brevpapper. På frimärket har stämpelramen lämnat ett djupt intryck och stämpelfärgen är grå och matt. På brevpappret däremot syns inget som helst intryck och stämpelfärgen är här svart och glänsande samt verkar ditmålad.

Tuschteckningar från förstoringar från Westeråsstämplarna på 30-öringen (till vänster) samt de övriga två (till höger). Observera den annorlunda placeringen av månadssiffran i de båda fallen samt den olika utformningen av 3:ans slutsläng.

Den här undersökningen omfattar några av de dyrbaraste objekten ur en bunt av mycket vackra brev som enligt uppgift kommit från en och samma utländska källa. Min mening med denna artikel har på intet sätt varit att kasta tvivel över gamla svenska brev överhuvud taget utan endast att påvisa hur lätt det uppenbarligen är för en skicklig förfalskare att åstadkomma »unika» försändelser som därefter blivit försedda med äkthetsgaranti. Blandar förfalskaren dessutom sina produkter med autentiska men kanske mindre dyrbara objekt blir trovärdigheten givetvis ännu större.